

SZOLGÁLTATÓ CENTRUMOK AZ ÉSZAKNYUGAT-DUNÁNTÚLON

(Service Centres in Northwest Transdanubia)

NAGY ERIKA

A szolgáltató szektor fogalma

A szolgáltatások sajátos csoportját alkotják a gazdasági tevékenységeknek: bár közvetve, vagy közvetlenül részei a termelési folyamatnak és növelik az áruk értékét, teljesítményük nehezen mérhető. Ennek egyik oka a statisztikák szerkezete (ipari keresőkhöz sorolt műszaki fejlesztő mérnökök, ügyviteli dolgozók stb.) és a szolgáltató szektor parazita jellegéről kialakult felfogás (gondoljunk a szektorra nálunk is alkalmazott "nem termelő" jelzőre). Nehézséget okoz módszertani szempontból az is, hogy a szolgáltatások gyakran a termelési folyamat köztes elemei, és nehéz azokat a termelési folyamatból kiemelni. Az ide sorolt tevékenységek sok esetben egy gazdasági szervezet keretein belül koncentrálódnak - a nagyvállalatok pl. az üzleti, szociális szolgáltatások széles körét építik ki leányvállalataik, illetve dolgozók számára -, s ez tovább korlátozza a statisztikák használhatóságát.

A szolgáltatások tehát a gazdasági tevékenységek heterogén csoportját alkotják, amelyek meghatározása egyrészt negatív definícióval történhet - minden ide sorolódik, ami nem mezőgazdasági, ipari, bányászati, építőipari tevékenység -, másrészt a szolgáltató tevékenységek közös jegyeinek meghatározásával. Az egyik fontos sajátosság a szektor fokozott ráutaltsága a kvalifikált munkaerőre, amit a mutat diplomások magas aránya a szektorban foglalkoztatottak között (*Marshall* 1989). A szektor sajátos vonása a foglalkozási szerkezet kettőssége is: a kreativitást igénylő, általában igen jól fizetett beosztások, illetve az unalmas, monoton, rosszul fizetett munkák közötti különbség erősen polarizálja a foglalkoztatott munkaerőt. (Nyugat-Európa országaiban az alágazatok szintjén a pénzügyi- biztosítási és telekommunikációs szolgáltatások, illetve a vendéglátás között a legnagyobbak a különbségek.) (*Price - Blair* 1989)

A szektorra általában jellemző, hogy feldolgozóiparhoz viszonyítva alacsonyak a termelékenységi mutatók. A szolgáltatásokkal foglalkozó szakirodalom szerint a szféra bővülése, növekvő hozzájárulása a nemzeti termékhez fontos szerepet játszott a gazdasági növekedés általános lassulásában a nyolcvanas években. Ugyanakkor a feldolgozóipar növekedése és a szolgáltatói háttér fejlettsége között szoros kapcsolat mutatható ki (*Johnston* 1994). Végül közös jegy a telekommunikációra való erős ráutaltság, ami különösen az üzleti szolgáltatások esetében fontos (ha a kommunikáció fogalmát tágabban értelmezzük, a kereskedelem, a szállítás és raktározás is érintett ágazat).

Mivel igen összetett szektorról van szó, az ide sorolható tevékenységek behatárolása mellett alapvető kérdés *tipizálásuk*. Erre számos kísérlet történt, a területi korlátok miatt itt csak néhány, a nyolcvanas években készült felosztást vesszünk sorra. Daniels 1982-ben a szolgáltatások három csoportját különítette el: a "harmadik szektort" a közlekedés és az egyéb anyagi jellegű szolgáltatások (ideértve az építőipart is) alkották; a negyediket a "kereskedelmi jellegű" tevékenységek (a kis- és nagykereskedelem, illetve az üzleti szolgáltatások); az ötödiket a humán jellegűek (egészségügy, kultúra, oktatás, közigazgatás). Későbbi, klasszikussá vált munkájában (Daniels 1985) a kereslet oldaláról megközelítve üzleti ("*producer services*") és fogyasztói (lakossági) szolgáltatásokat ("*consumer services*") különített el. Ezek további bontását az igénybevétel, "fogyasztás" gyakorisága alapján végezte el. Megkülönböztetett naponta, időszakosan (hetente, havonta) és ritkán, évente csupán néhányszor igénybe vett szolgáltatásokat (utóbbi két csoportra a kereskedelmi árucsoportokhoz hasonlóan a tartós és "féltartós" jelzőt használta). Price és Blair (1989) a szolgáltatók köréből kiindulva köz- és magánszolgáltatásokra bontotta a szférát. A két csoport esetében a célok (társadalmi egyenlőség - profit), a telepítés szempontjai (elérhetőség valamennyi társadalmi csoport számára - fogyasztópiac mérete, agglomerációs előnyök) és nagy vonalakban maguk a tevékenységek is jól elkülöníthetők.

Gershuny és Miles (1983) az alapvető funkciók (lakás, szabadidő, kommunikáció, oktatás, egészségügy stb.) és a szolgáltatások "piaci" és "nem piaci" jellege szerint osztotta fel a szektort. A felsoroltakon kívül még számos csoportosítás létezik (formális - informális; modern - hagyományos stb. kategóriák szerint).

A szolgáltató tevékenységek alapvetően kereslet-orientáltak, a fogyasztópiac a legfontosabb telepítő tényezők közül. Mivel jelen tanulmány célja a szektor térbeliségének vizsgálata, Daniels 1985-ös felosztását tekintjük kiindulópontnak. A *fogyasztói (lakossági)* szolgáltatások közül a kiskereskedelem térszerkezetének, szervezeti változásainak kutatásában született a legtöbb eredmény. A csoport másik fontos eleme a közszolgáltatások szférája. Ezek a "kollektív fogyasztás" részei, elvileg minden állampolgárnak egyformán joga van fogyasztásukhoz. Állami irányítású rendszer működteti és finanszírozása döntően adóbevételekből történik. Az ide sorolt tevékenységek egy része műszaki jellegű (az infrastruktúra fejlesztése és karbantartása), másik része pedig intézményekhez kapcsolódik (oktatás, egészségügy, szociális szolgáltatások stb.).

A szféra fejlesztése a területi politika fontos eszköze a fejlettségi különbségek kiegyenlítésében. Az egyenlőség elve (amely ebben az esetben az elérhetőség fogalmával azonosítható) folytonos konfliktusban áll a hatékonysággal. A két prioritás érvényességét a központi és helyi költségvetések aktuális helyzete határozza meg. Térszerkezetét társadalmi mozgalmak, politikai harcok és döntések, továbbá a helyi és központi kormányzat viszonya, illetve előbbiek alkuereje is befolyásolja. (Példa erre a Nyugat-Európában elindult decentralizációs folyamat, amelynek első lépése az igazgatás intézményeinek széttelepítése volt.)

A *termelői szolgáltatások* köztes elemek a termelési folyamatban. A közlekedés, a telekommunikáció, a javítási, karbantartási és raktározási tevékenységek szorosabban kapcsolódnak a konkrét anyagi folyamathoz a munkamegosztás szempontjából és földrajzilag is. Az *üzleti szolgáltatások* azonban nem érintkeznek

közvetlenül a folyamattal, s ezek az irodai alapterület legnagyobb fogyasztói a belvárosokban és az office parkokban.¹ Utóbbi tevékenységi csoport munkaerő-igénye is sajátos: a felsőfokú végzettségűek, közülük is a speciális végzettséggel rendelkezők magas koncentrációja jellemző rájuk. A kvalifikált munkaerő alkalmazása lehetővé teszi a szektorban működő szervezetek számára a folyamatos szakmai megújulást. Daniels (1991) kutatásai szerint a nagyvárosokban tömörülő üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek sokkal innovatívabbak, mint a kisebb vidéki városban működők, s ez az erős verseny mellett a munkaerő képzettségének (közvetve az itt tömörülő intézményeknek) köszönhető.

Az üzleti szolgáltatások esetében a kereslet és a kínálat térben erősen elválik. Nagy-Britanniában pl. a nyolcvanas évek elején a szektorban foglalkoztatott munkaerő 45%-a nagyvárosokban, ebből 22% Londonban dolgozott. Franciaországban Párizs a foglalkoztatottak 70%-át, Németországban Frankfurt 53, Svédországban Stockholm 83%-át koncentráltá ugyanekkor. (Price - Blair 1989) Ugyanakkor az üzleti szolgáltatásokban is vannak dekoncentrációs trendek: a szektorban tevékenykedő nagyszervezetek létrehozzák vidéki hálózataikat, bár a vidéki irodák jóval kevesebb szolgáltatást nyújtanak, mint a nagyvárosiak. Többnyire a közvetlen kapcsolattartást igénylő szolgáltatások: jogi, adó-, üzletviteli tanácsadás, a piackutatás és reklám tartoznak ezek közé.

A brit tapasztalatok szerint a *helyi* cégek szolgáltatásai a legnépszerűbbek a vidéki vállalkozók körében annak ellenére, hogy azok szolgáltatásai - infrastrukturális és információs háttérük miatt, s gyakran szakmai szempontból is - elmaradnak a nagyszervezetekétől. A rendelkezésre álló szolgáltatások köre a periférikus helyzetű régiók közép- és kisvárosaiban tehát szegényesebb. Ez befolyásolja a fogyasztói viselkedést is: a vállalkozások az egyáltalán létező és elérhető üzleti szolgáltatásokra vonatkozó ismerete kevés, a piac tehát tagolatlan, ami visszahat a szektor helyi, regionális fejlettségére, összetettségére.

A szolgáltató tevékenységek térbelisége

A szolgáltatások fejlettsége egészében véve szoros korrelációt mutat az urbanizációs szinttel. A településhierarchia különböző szintjein differenciáltan jelennek meg ezek a tevékenységek: a kereskedelem, vendéglátás, személyi szolgáltatások eloszlása egyenletesebb, követi a népességét, míg az üzleti, továbbá az intézményekhez kapcsolódó szolgáltatások többsége a nagyobb városi koncentrációkban telepszik meg. A szolgáltatások térbeliségének leírására tett kísérletek egyik csoportját alkotják a *központi hely elméletének* alkalmazásai. A népesség eloszlását követő szolgáltató tevékenységek térszerkezetének feltárására alkalmas modell segítségével Berry (1967) a kiskereskedelmi hálózatok leírására vállalkozott Christaller modelljének segítségével. A népességszám fontos telepítő tényező eben az esetben, a hierarchiaszintek pedig jól definiálhatóak a kiskereskedelmi tömörülésekben fellelhető áruválasztékkal. Az intézményekhez kötött szolgáltatások egy részére - amelyek a népesség eloszlását követik - szintén alkalmazható a modell (oktatás, egészségügy). Ezek térbeli hierarchiájának leírására azonban nem célszerű alkalmazni, mert az intézményhálózat kiépítésében fontos szerepet játszik a tervezés.

Az elmélet gyakorlati alkalmazására példa az új brit városok szolgáltató hálózatának megtervezése a második világháború után (*Couch* 1989), illetve a polderok szolgáltató centrumainak kialakítása Hollandiában (*van den Berg* 1987). A modellt azonban sok kritika érte merevsége miatt: nem teszi lehetővé például az egyéni döntések figyelembe vételét, amelyek nem feltétlenül "racionálisak" piaci szempontból, ahogyan azt Christaller feltételezte. Így nem alkalmas a szolgáltatások jelentős részének (pl. turizmus, szabadidős tevékenységek) vizsgálatára. Nem vet számot az elmélet az agglomeratív hatásokkal sem, amelyek a termelő szolgáltatások elhelyezkedését befolyásolják.

Az *egymásrahatási modellek* segítségével a helyek és egyének kölcsönhatását vizsgálták a szolgáltató szektorban. Az első kísérletek a kiskereskedelemre alkalmazott gravitációs modellek (*Reilly* 1929, *Davies* 1976, *Haynes - Fotheringham* 1988), melyek célja a városok vonzáskörzetének lehatárolása volt. A fogyasztók választásait vizsgáló valószínűségi modellek az előbbi módszer finomítását szolgálták. A piaci potenciálra vonatkozó - többnyire nemzetgazdasági szintű - kutatások a központokban, mint potenciális telephelyeken elérhető kiskereskedelmi forgalmat, illetve az ebből származó hasznot modellezték a környező települések népessége, annak vásárlóereje, illetve a kijelölt központ és a többi település közötti távolság függvényében. (*Smith* 1977) A szolgáltatások telephelyének kiválasztásakor alkalmazzák elsősorban.

A *területhasznosítási modellek* elsősorban a településen belüli tér felosztására, funkcionális tagolódására koncentráltak. Az általános modellek közül Berry-ét kell kiemelnünk, aki (1967) Christaller modelljéből kiindulva új elméletet dolgozott ki a kiskereskedelem térbeli hierarchiájára vonatkozóan. Ebben a városökológiai iskolák által is meghatározott központi üzleti negyed (CBD) a központi elem, és a különböző súlyú, más-más hierarchiaszintet képviselő csomópontok és a főbb útvonalak mellett kialakult, szalagszerű kereskedelmi koncentrációk alkották a hálózat többi részét. Dawson (1982) a fenti modellt az európai városokra is alkalmazhatóvá tette a bérletidő-politikák és a tervezés hatásainak figyelembevételével.

A modellek másik csoportjának kiindulópontja a bérleti díjak térbeli alakulása. (*Garner* 1966) A város funkciói az ingatlanáraknak megfelelően differenciálódtak: a legmagasabb hierarchiaszintűek a város központjában tömörülnek, attól távolodva a szerepkörök specializációja és területi vonzása gyengül a bérleti díjak csökkenésével. Daniels (1990) árnyalta azt a tulajdonviszonyok, a bérletek időtartamának, a specializált üzletek elterjedésének figyelembe vételével.

A fenti, leíró jellegű modellek tartalma, az általuk figyelembe vett paraméterek az elmúlt évtizedekben megváltoztak. A leglátványosabban elérhetőség fogalma, tartalma változott meg az autók számának növekedésével és a tömegközlekedés fejlődésével a hatvanas, hetvenes években. Megkezdődött a lakófunkció, majd bizonyos szolgáltató szerepkörök dekoncentrációja (*van den Berg* 1987, *Enyedi* 1988, *Timár* 1994). A folyamat másik fontos eleme a telekommunikáció fejlődése, ami lehetővé teszi a rutinszerű szolgáltató tevékenységek dekoncentrációját (akár egy vállalaton belül is).

A *méretökönómia* érvényesül a szolgáltató szektorban is: a második világháború után szervezeti koncentráció figyelhető meg Nyugat- és Közép-Európa

országaiban. Ennek következménye a tevékenységek térbeli sűrűsödése a kereskedelemben (*Price - Blair* 1989, *Pipkin* 1993), amelyre példaképpen szolgálnak a városperemekben épülő szabadidő és bevásárló központok, a kis kórházak csökkenő száma Angliában, vagy a speciális oktatási intézmények térbeli koncentrációja. A szolgáltatások sűrűsödését ösztönzik az *agglomerációs előnyök* is a földrajzi közelség lehetővé teszi személyes kapcsolatok kialakítását, a folyamatos kapcsolattartást; az információk gyors cseréjét, az újítások átvételét és a városi infrastruktúra használatát (internet-kapcsolatok, alacsonyabb telekommunikációs költségek). Az üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek számára ezek fontos tényezők. A tőkeigényes és stratégiai döntésekkel elindított kutató és fejlesztő tevékenységek is a cégek pénzügyi és döntéshozatali központjának közelében koncentrálnak többnyire, tehát a nagyobb városi tömörülésekben Ezenkívül bizonyos fogyasztói szolgáltatások esetében is - pl. az erősen specializált kiskereskedelmi tevékenységet folytató üzleteknél - a koncentráció jellemző. A fogyasztópiac mérete és összetettsége, továbbá a kulturális intézmények a nagyvárosokba vonzanak olyan, kreativitást igénylő szolgáltatásokhoz sorolt tevékenységeket, mint a művészetek, szórakoztatóipar, médiák, felsőoktatás. (*Illeris* 1988)

A leíró modellekkel szemben a *behaviorista* felfogás jelentett alternatívát a hetvenes, nyolcvanas években. Az új megközelítés szerint a fogyasztói szolgáltatások iránti keresletet az egyéni döntések (társadalmi státusz, egyéni ízlés stb.) határozzák meg (*Golledge* 1972). Ezekben szerepet játszhatnak gazdasági jellegű, tényezők, de fontos a fogyasztó helyismerete, egy-egy szolgáltató központhoz való viszonya, szokásai (pl. bevásárló utak összekapcsolása a hivatalos ügyekkel, ami a közeli, kisebb kereskedelmi centrum rovására, a magasabb hierarchiaszinten álló, távolabbi központ felé irányíthatja a keresletet). (*Bakker* 1986) A fogyasztók viselkedése, döntései meghatározzák meg a "fogyasztói" szolgáltatások jelentős részének (kiskereskedelem, személyi szolgáltatások, szabadidős tevékenységek) térbeli eloszlását.

Az üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek döntéseit - a döntéshozók egyéni indíttatásain túl - alapvetően méretük és tevékenységük jellege határozza meg. Legfontosabb döntéseik a központ kiválasztása, illetve a központ és a többi szervezeti egység közötti kapcsolatok megszervezése. A diffúziós modellek azt sugallják, hogy a döntés rendszerint városi koncentrációk javára történik. (*Hagerstrand* 1967, *Haggett* 1983). *Stanback* (1979) azonban vitatja, hogy a városi koncentráció hierarchikus eloszlást is jelentene. A nagyvállalatok diverzifikálják tevékenységüket, megjelennek vidéken az alacsonyabb hierarchiaszintű központokban is. A kis- és középszervezetek helyét tevékenységük, specializációjuk szintje határozza meg eloszlásukat a településhierarchiában. Az "innovátorok" (kutatás, fejlesztés, bizonyos számítástechnikai szolgáltatások, műszaki tesztelés, tervezés) mutatják a legerősebb térbeli koncentrációt, ők jellegzetesen nagyvárosi szolgáltatók. A "közvetítők" (alvállalkozások, franchise rendszerben működők) viszont már a településszerkezet alacsonyabb szintjein is megjelennek, gyakran nagyvállalatok vidéki fiókjaihoz, leányvállalataihoz kapcsolódva. A hagyományos szolgáltatók (javító kisipar, kiskereskedők, személyi szolgáltatások) eloszlása a legegyszerűsebb a városhierarchiában.

A hagyományos modellek a kereslet jelentőségét hangsúlyozzák, ennek térbeli eloszlásából indulnak ki. Fontos azonban a különböző társadalmi csoportok küzdelmeit, a politikai döntéseket, a gazdasági rendszer működését is figyelembe venni, mert ezek is formálói a települések belső terének és térkapcsolatainak. (Price - Blair 1989)

A szolgáltató szektor szerkezeti változásai Nyugat-Európában

A második világháború után a szolgáltató tevékenységek súlya növekedett a leggyorsabban a foglalkoztatásban és a GDP-ben is. A növekvő jólét és kereslet serkentette a szektor bővülését és differenciálódását. A kiskereskedelmi hálózat és a személyi szolgáltatások expanziójának időszaka ez. A magánszektor mellett az állami beruházások is hozzájárultak a szektor növekedéséhez az infrastruktúra beruházásokkal és a közszolgáltatások intézményhálózatának kiterjesztésével. Az oktatás és az egészségügy legdinamikusabb szektorok közé tartoztak a hetvenes években foglalkoztatás szempontjából, fontos szerepük volt a jóléti állam nivelláló törekvéseinek megvalósításában (a hatvanas, hetvenes években válik tömegessé például a felsőfokú oktatás).

A jóléti állam intézményeinek köszönhetően növekedett a fizetett szabadság időtartama, s gyors fejlődésnek indultak a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos szolgáltatások is (turizmus, szabadidő-centrumok stb.). A szociális gondoskodást nyújtó intézmények is felértékelődtek az elmúlt évtizedekben, az időskorúak arányának növekedése, a társadalom elöregedése miatt. Ezek a költségvetési támogatást is élvező intézmények hagyományos családi funkciót vettek át, megszüntetéstük szociális és politikai feszültségekkel járhat együtt, mint azt a nyolcvanas évek eseményei mutatták.

Ebben az időszakban - különösen a hatvanas, hetvenes években - gyors növekedést mutatott a telekommunikációs szektor is, a kutatás és fejlesztés, az irányítás és szervezés, továbbá az üzleti szolgáltatások csoportja is, ami részben az állami beruházásoknak, nagyjából azonban az általános növekedésnek és a növekvő információ-igénynek volt köszönhető.

A változások koncentrációs és dekoncentrációs folyamatokat indítottak el. (van den Berg 1987, Enyedi 1988) A nagyobb városok terén belül a két folyamat párhuzamosan zajlott: az üzleti és a speciális lakossági szolgáltatások a CBD-ben jelentek meg, amely egyre zsúfoltabbá vált (az irodai négyzetméterárak gyors emelkedését eredményezve). Ugyanakkor a lakossági szolgáltatások egy része és a kiskereskedelem a városperemek felé mozdult el. A szolgáltató tevékenységek dekoncentrációját a lakosság erősödő mobilitása, szuburbiákba történő kiköltözése ösztönözte, s ezzel a napi, heti periódusú mozgások bonyolult hálójá alakult ki a városokban, illetve város és környéke között.

A hetvenes évek második felében az európai nagyvárosok, városi régiók jelentős része a dezurbanizációs ciklusba lépett. Ebben a szakaszban a dekoncentrációs folyamatok erősödtek fel, s ezek érintették a szolgáltató szektort is. A középvárosok egy része - elsősorban a nagyvárosok közelében fekvő, vagy a speciális szerepkörrel (felsőoktatás, kutatás-fejlesztés, kommunikáció) rendelkező centrumok - a nagyvárosok rovására növelte népességét (van den Berg 1987). Vonzó feltételeket

kínáltak a modern feldolgozóipar és a fejlett szolgáltatások számára: olcsóbb ingatlanokat; kevésbé zsúfolt utakat, jó minőségű környezetet és együttműködésre kész helyi vezetőket.

A nagyvárosok peremén, a szuburbán övezetekben formálódó szubcentrumok is egyre több szerepkört vettek át a CBD-től: a kiskereskedelem mellett megjelentek a kulturális, adminisztratív jellegű szolgáltatások is. Ezek kiszolgálására speciális funkcionális zónákat, hivatalka-negyedeket terveztek konferencia központtal, szállodákkal. Az új szubcentrumok kisebbek, mint a központi üzleti negyed, de annak szerepköreiből egyre többet vesznek át.

A *nyolcvanas években* a szolgáltató szektor fejlődésében új szakasz kezdődött. A recesszió miatt stagnáltak a bérek és a kiskereskedelmi forgalom. A költségvetési deficittel küzdő országokban megindult a közszolgáltatások "racionalizálása". Ezzel átalakul azoknak a szolgáltatásoknak a köre (elsősorban az oktatás, az egészségügy és a szociális szolgáltatások, továbbá a városi infrastruktúra működtetése), amelyek fenntartásában a nyolcvanas évek elején még a közszolgáltatásoknak, a költségvetési forrásoknak volt meghatározó szerepe. Ezeken a területeken a magántőke szerepe erősödik. A folyamat a gyengébben fejlett, periférikus helyzetű régiókat érinti súlyosan, ahol eddig a közszolgáltatások voltak a szektor meghatározó elemei. Számos, korábban intézmények által működtetett szolgáltatás ma a magán- és közszolgálati szféra együttműködésével valósul meg (felnoottoktatás, átképzés), helyi együttműködés keretei között.

Az üzleti szolgáltatások jelentős növekedést mutattak az elmúlt másfél évtizedben is. Itt volt a leggyorsabb a foglalkoztatás bővülése: Nagy-Britanniában például a számítástechnikához kapcsolódó szakmákban (a programozóktól a karbantartókig), a műszaki fejlesztésben, az ingatlan forgalmazásban és közvetítésben a jogi pályákon és az egészségügyi adminisztrációban (*Price-Blair* 1989). Az említett szakemberek iránti kereslet fontos szerkezeti változásokra utal a szférában. A számítógépek elterjedése átalakította az irodai munkát, a telekommunikációba történt bekapcsolásuk a kapcsolattartást. Az ingatlan szakma bővülése pedig arra mutat, hogy az irodaház-építkezések önálló befektetési területté váltak, ami éppen a szolgáltatások ilyen irányú, megnövekedett keresletének következménye. Ezek a folyamatok a városhierarchia magasabb szintjein, a nagyvárosokban jelentkeztek koncentráltan.

Az üzleti szolgáltatások városi fejlődésben játszott, dinamizáló szerepét hangsúlyozzák a nyolcvanas években készült nemzeti és európai szintű városhierarchia-vizsgálatok is, amelyek többnyire a települések jogi, gazdasági tanácsadásban, pénzügyi szolgáltatásokban, kutató-fejlesztő szektorban, műszaki tervezésben, piackutatásban, marketing és reklám szolgáltatásokban, telekommunikációs hálózatokban betöltött szerepét vették figyelembe. Ezeknek a folyamatoknak a vizsgálata 1992-re, az egységes európai piac megvalósítására készülve ismét időszzerűvé vált. A kutatások szerint - bár elkülönítették a nagyvárosi tömörülések jelentős, népességfogyással küzdő csoportját - az európai fejlődés csomópontjai továbbra is a milliós agglomerációk. A nyolcvanas években a "hagyományos magterület" (Északnyugat-Európa iparosodott térségeinek) városai a megújulás jeleit mutatják (Dortmund informatikai ipara, Rotterdam üzleti szolgáltatásai, Hamburg, és Amsterdam elosztásban játszott szerepe miatt stb.).

Nagy-Britanniában, Franciaországban, Németország nyugati részén reurbanizációs folyamat indult el. Az "új magterület" városai (Frankfurt, Milánó, Barcelona, Lyon, Montpellier stb.) és a periféria néhány centruma (Nápoly, Sevilla, Porto, Rennes, Dublin) azonban jóval dinamikusabban fejlődött az évtizedben: népességük jelentősen növekedett, új funkciók, magas technológiai szintet képviselő iparágak, szolgáltatások telepedtek meg itt (utóbbiak gyakran nagyobb centrumokban működő szolgáltató szervezetek fiókjai). (Wegener - Kunzmann 1991)

Számunkra a periféria dinamikus központjainak fejlődése a legtanulságosabb. Ezek a városok erősen ráutaltak az "érzékeny" iparágakra (könnnyűipar. elektrotechnika stb.), szolgáltató szektoruk szegényesebb, mint a magterület városaié. A kutató-fejlesztő szférát a külföldi cégek leányvállalatai, illetve helyi kis- és középvállalatok képviselik. A gazdaság legdinamikusabb ágazataiban a döntések nem helyben születnek. Az infrastruktúra színvonala európai mércével mérve gyenge. A városok e csoportja számára Kelet-Közép-Európa vetélytárs a befektetésekért folytatott versenyben.

A felemelkedő középvárosok is részesei akartak lenni a közös európai piac létrehozásával járó előnyöknek. Első lépésük a helyi stratégia kidolgozása volt. Elsősorban a helyi magángazdaságra, társadalmi szerveződésekre, humán erőforrásokra és a helyi vezetők alkuerejére támaszkodtak. A támogatni kívánt ágazatok megtelepedését segítő lépések (technológiai parkok, adó- és ingatlan kedvezmények, közvetítés a helyi gazdaság szereplői, illetve az egyetemi kutatóbázisok között) mellett a város külső, építészeti megújulása, a kulturális intézmények támogatása, az üzleti és konferenciaturizmus feltételeinek megteremtése is része volt a programoknak. A városok vezetői egyrészt európai léptékben és kapcsolatokban, másrészt hazai városszövetségben gondolkodtak a tervek megfogalmazásakor. Így kívántak részesei lenni a nemzeti és európai területfejlesztési politikáknak.

Szolgáltató centrumok az Északnyugat-Dunántúlon

A térség megyeszékhelyei (Győr, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg) és két megyei városa (Sopron, Nagykanizsa) intézményeik és a szolgáltató szektorban tevékenykedő gazdasági szervezetek révén megyei vagy azok határain túl nyúló vonzással, területi kapcsolatokkal rendelkeznek. A közöttük kialakult funkciómegosztás elsősorban ebben a szektorban jellemző, s előzményeit már a századforduló táján érdemes vizsgálni. Győr és Sopron az igazgatási hierarchia azonos szintjén álltak, de előbbi ipari és kereskedelmi, utóbbi kereskedelmi, oktatási és adminisztratív szerepköreinek köszönhetten növekvő vonzását. Szombathely alacsonyabb hierarchiaszinten állt, és funkciói Győrhöz hasonlóak. Veszprém ekkor a középvárosok közé tartozott, jelentős kereskedelmi, adminisztratív, oktatási és egyházi központ. Zalaegerszeg is ehhez a típushoz sorolható, bár szerepkörei szegényesebbek. Nagykanizsa pedig, bár lakossága Zalaegerszegéhez hasonló, eggyel alacsonyabb szintre soroltatott, szegényes szolgáltató intézményi háttere miatt. (Beluszky 1990)

A későbbiekben a differenciált növekedésnek köszönhetően régió városhálózata erősebben tagolódott: Győr lakosságának növekedése, funkcióinak gyarapodása

révén a régió településhierarchiájának csúcsára került, és Szombathely is gyorsabb növekedést mutatott a régióbeli városok átlagánál. Ez a folyamat már a két világháború között megindult. A lakosság növekedése azonban a hatvanas és hetvenes években volt a leggyorsabb, s ezzel párhuzamosan a városok szerepkörei is gyarapodtak. A források elosztása - az ipartelepítés, a műszaki infrastruktúra és az intézményi szolgáltatások fejlesztése - hierarchikus elvek szerint történt, a Településhálózat-fejlesztési Koncepciónak megfelelően. Ebben a rendszerben a térbeli hierarchia felső szintjeit elfoglaló megyeszékhelyek, s közülük a kiemelt felsőfokú központ, Győr szolgáltató szektora bővült leggyorsabban. Iparirányító, továbbá a kereskedelem és az anyagi szolgáltatásokban (pl. közlekedés, szállítás) játszott szerepe a régió központjává tették, de a felsőoktatási, kutatási és regionális igazgatási-irányítási funkciókon Veszprémmel, Szombathellyel és Sopronnal osztozott. Regionális vonzású (elsősorban oktatási) intézményekkel rendelkező néhány középváros is (Mosonmagyaróvár, Keszthely, Pápa).

A két, szubcentrum szerepet ellátó város, Sopron és Nagykanizsa fejlődése lassúbb, a szolgáltatások súlyának növekedése foglalkozási szerkezetben később indult el, és utóbbiban még 1990-ben is jelentősen meghaladta az ipari keresők aránya négy a megyeszékhelyét.

A szolgáltató szektor fejlődésében a hatvanas években tapasztalható nekilendülés az intézményhálózat (közép- és felsőfokú oktatás, kutató és kulturális intézmények), tehát a közszolgáltatói szféra bővítésének köszönhető elsősorban. A hetvenes és nyolcvanas években követte ezt a foglalkozási szerkezet átalakulása, ami legmélyebben Győrt, Veszprémet és Sopront érintette. Az előbbi évtizedben a kereskedelem és az anyagi jellegű szolgáltatások bővülése jellemző; a nyolcvanas években az egészségügy, a kulturális szféra és a gazdasági, illetve a közösségi és közigazgatási szolgáltatásoké, miközben jelentősen visszaesett az ipari foglalkoztatottak száma. A folyamat tehát a közalkalmazotti szférában volt a legdinamikusabb. Ez egyben a legkvalifikáltabb foglalkozási csoportok létszámának növekedését is jelentette. (Az ipari keresők aránya *Veszprémben süllyedt a legalacsonyabb szintre*, s ezzel a város ismét a hatvanas években megindult iparosítás előtti struktúra felé mozdult el. A legszerényebb mértékű átrendeződés a zalai városokban volt tapasztalható.)

Azokban a központokban, ahol az igazgatásban, oktatásban, egészségügyben dolgozók száma magas volt, továbbá jelentős autonómiát élvező ipar települt (tehát jelentős számú felsőfokú műszaki, közigazdasági végzettségű népességet tömörített), kedvezőek voltak a feltételek a szolgáltató (magán-) szektor további fejlődéséhez.

A *kereskedelem szerepének* növekedése mindegyik vizsgált városban jellemző volt ebben az időszakban, míg az anyagi szolgáltatások más területei - elsősorban a közlekedés, távközlés - esetében a kép erősen differenciált: *Győrben, Sopronban, és kisebb mértékben Szombathelyen nőtt a szektor jelentősége*, ami a kelet-nyugati irányú áramlások mennyiségi változásával, illetve a telekommunikáció nyolcvanas évek végén felgyorsuló fejlődésével magyarázható. *Sopron* a Posta, illetve a MÁV területi központja, *Szombathely* a regionális vasút-igazgatóságé, *Győr* pedig a közúti és vasúti szállítás fontos csomópontja. Ezek a szerepkörök a rendszerváltás után értékelődnek fel igazán, amikor az északnyugati határátkelők válnak a kapcsolatok kulcsszereplőivé. A *másik három város* esetében a szektor

foglalkoztatottjainak csökkenése jellemző. A közlekedés és a kommunikáció regionális döntési központjainak a régió északnyugati részére történő koncentrációja is oka lehet annak, hogy a fejlesztések - elsősorban a telefonellátásban - Veszprém és Zala megyében később kezdődtek és lassúbb ütemben zajlottak.

A kulturális és egészségügyi szféra foglalkoztatottjainak legnagyobb koncentrációja Győrben található (5745 fő) 1990-ben. Felsőoktatási struktúrája azonban féldolgalas, hiányos szerkezetű maradt. Önálló kutató intézménye nem volt, és kulturális intézmények, események számában is elmaradt Soprontól, vagy Veszprémtől. A többi megyeszékhely szerepkörei között a nem anyagi jellegű szolgáltatások hasonló súlyt képviseltek. E csoporton belül az egészségügy, kultúra és oktatás Veszprém és Szombathelyen közel annyi keresőt foglalkoztatott, mint Győrben (5283, illetve 4102 főt). Regionális vonzásuk felső- és középfokú oktatási intézményeik révén az egész régióra kiterjedt. Veszprém kutatóintézményeinek térkapcsolatai elérték a regionális, illetve az országos léptéket. Zalaegerszeg szolgáltató szektora szerényebb méretű, a megyei intézmények egy része Nagykanizsára települt, regionális jelentőségű szerepkörei pedig már ekkor a legszerényebbek a régióban.

Sopron és Nagykanizsa fejlődése, bár azonos hierarchiaszinthez tartoztak, más-más irányba mutatott az említett két évtizedben. Előbbi funkcionális szerkezete, annak változási iránya Veszprémhez és Szombathelyhez hasonló a tercier szektorban dolgozók, valamint az egészségügy, oktatás, kultúra intézményeinek száma alapján. Nagykanizsa esetében az ipar jelentősége nem csökkent számottevően, az intézményi szolgáltatások bővülése szerényebb mértékű volt (középiskoláinak száma fele volt például a soproninak). A helyi lakosság iskolázottsága is kedvezőtlenebb képet nyújtott, mint a többi vizsgált centrumban: itt a legalacsonyabb a diplomás keresők aránya, és nagyon alacsony a felsőfokú oktatásban továbbtanulók aránya is. Ezek a tényezők fontos szerepet játszottak abban, hogy a városban volt a legkisebb mértékű és legkevésbé összetett a szektor fejlődése és szerkezete.

A szektor szereplőinek köre jelentősen bővült már a nyolcvanas években, amikor a kis magánszervezetek megjelentek a kereskedelem, vendéglátásban, a hagyományos szolgáltató kisiparban, illetve az előbbieket működését segítő üzleti szolgáltatásokban. 1989-től kezdve a szervezetek száma gyors növekedést mutatott részben az új alapítások, részben az állami szervezetek felbomlása miatt. A szereplők körének bővülése dekoncentrációs folyamatokat is elindított, amelyek a kereskedelem, vendéglátásban, a személyi szolgáltatásokban, szállításban érvényesültek elsősorban. Ezzel párhuzamosan koncentráció is jellemző a szektorra, különösen a speciális tudást és gyors információ-áramlást igénylő tevékenységek esetében. Itt egyrészt Budapest üzleti szolgáltatásokban játszott szerepének erősödését tapasztalhatjuk (pénzügyi, biztosítási, adatfeldolgozási, adatabanki tevékenységek, a kutató és fejlesztő szféra, a piac- és közvélemény-kutatás, a médiák esetében a leglátványosabban), másrészt a megyeszékhelyek, közülük is a regionális centrumok - a korábbi ellenpólus-városok - településhierarchiában elfoglalt helyének megerősödését.

1. TÁBLÁZAT

Üzleti és kulturális szolgáltatások az Északnyugat-Dunántúl
megyei jogú városaiban, 1994
*Business and cultural services in the county towns
of Northwest Transdanubia, 1994*

Szolgáltatás	Győr	Sopron	Szombathely	Veszprém	Zala- egerszeg	Nagy- kanizsa
Könyvkiadás	0	-	-	+	+	-
Lapkiadás	0	0	+	+	-	-
Egyéb pénzügyi sz.	+	-	-	0	0	-
Ingatlanhasznosítás	+	0	0	0	-	-
Szoftver tanácsadás	+	-	0	-	-	-
Adatfeldolgozás	0	-	0	+	-	-
Adatbanki tevékenység	0	0	0	0	-	-
Műszaki tudományos K+F	+	-	-	+	-	-
Társadalomtudományi K+F	0	0	0	0	0	0
Számvitel, adótanács.	+	0	+	+	-	-
Piackutatás	0	-	-	0	-	-
Üzletviteli tanácsadás	+	0	0	0	0	-
Műszaki tervezés	+	-	-	+	-	0
Műszaki tesztelés	+	-	0	-	-	-
Hirdetés	0	-	0	+	-	-
Munkaerőközv., -átképzés	-	-	-	-	-	-
Felnőtt képzés	+	-	+	0	-	-
Bankfiókok száma	+	0	0	+	0	-
Biztosítók egységeinek sz.	+	-	0	0	-	-
Hirdetési lehetőségek	+	-	0	0	0	-
Ügyvédek száma	+	-	0	0	-	-

Jelmagyarázat: +: a megyeszékhelyek átlaga fölött;
-: a megyeszékhelyek átlaga alatt;
0: a megyeszékhelyek átlaga körüli érték.

Forrás: CIMKE, Pénzügyi és Tőzsde Almanach, Média Ász, megyei ügyvédi kamarák nyilvántartása, Területi Statisztikai Évkönyv, 1994.

A rendszerváltás óta eltelt néhány év sem volt tehát elegendő arra, hogy az eltérő ütemben átstrukturálódó, differenciálódó városhálózaton belül gyökeres átrendeződés történjen. A funkcióváltás fő iránya, a tercier és kvaterner szektor megerősödése során is megőrizték pozíciójukat az egyes városok. A fejlett szolgáltatásokkal való ellátottság (1. táblázat) is az szerepekörök terjedésének hierarchikus jellegét mutatja, és differenciáltsága egy-egy központban a gazdasági aktivitással függ össze. Győr önálló szintet jelent a térségben, mint gazdasági centrum: a gazdasági szervezetek és magánvállalkozók száma nagyságrenddel nagyobb, mint a többi városban. A szolgáltatások sokszínűségében megközelíti Szombathely és Veszprém is, számos tevékenység jelentősebb koncentrációja pedig

(bankok, biztosítók megyei fiókjai, ingatlanforgalmazás, jogi, számviteli, üzletviteli és adótanácsadás, hirdetés) kifejezetten a megyeszékhelyekhez kapcsolódik. Az *üzleti szolgáltatások* terén tehát a megyeszékhelyek, köztük elsősorban Győr megerősítették helyüket a hierarchiában.

A két megyei város, Sopron és Nagykanizsa közötti strukturális különbségek is tükröződnek a fejlődés dinamikájában: előbbiben több lakás épül, valamelyest növekszik a népesség, míg Nagykanizsán elvándorlás tapasztalható (a jóval magasabb munkanélküliség miatt). Sopronban jóval nagyobb a gazdasági aktivitás és többféle újfajta szolgáltatás lelhető fel. A város kedvező, határmenti helyzete, jobb intézményi ellátottsága (a megyeszékhelyekhez hasonló mértékben koncentrálnak itt regionális intézmények) és funkcióinak összetétele (*1. táblázat*) a gyorsabb fejlődés mozgatója.

A városhierarchia "konzervatív" vonásait tükrözi a városok gravitációs terének állandósága is. Az 1970-es évekbeli helyzet felrajzolásakor (*Lackó 1978*) a centrumok demográfiai, ipari, kereskedelmi súlya volt a meghatározó, a jelenleginél a *tercier*, a *kvaterner* szféra összetettsége, súlya, a gazdasági aktivitás és néhány dinamikus jelzőszám (lakásépítés üteme, vándorlási mérleg) (*1. ábra*). Az eltérő tartalom ellenére a hipotetikus vonzásterületek meglehetősen stabilak. A kedvező induló pozícióban levő, dinamikus növekedés jeleit mutató városok tehát várhatóan megőrzik sőt, növelik előnyüket, meghatározva környezetük fejlődését is.

A nyolcvanas évek végén már jelen voltak azok a *trendek és tényezők*, amelyek a rendszerváltás után közvetve vagy közvetlenül meghatározták a városi szerepkörök átrendeződését:

- a funkciók sokszínűsége, az intézményi ellátottság,
- a város, városkörnyék lakosságának iskolázottsága, amely összefügg a helyi oktatási intézmények struktúrájával, megújulási képességével,
- a helyi lakosság gazdasági aktivitása,
- a helyi és regionális piac méretei, elérhetősége,
- a nyugati határ közelsége, illetve a Bécs-Budapest folyosóhoz való kapcsolódás lehetősége, a közlekedés-földrajzi helyzet,
- sajátos, lokális adottságok (épített és természetes környezet, telephely-kínálat, helyiadó-preferenciák stb.).

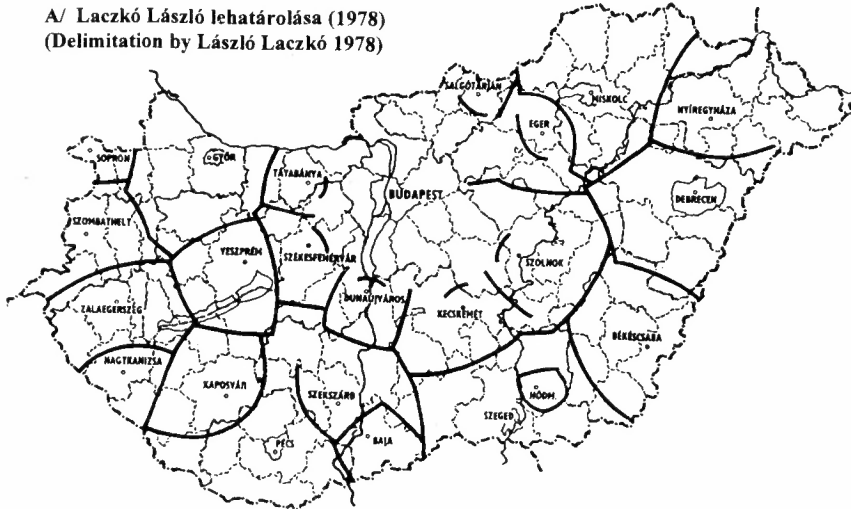
Bár az 1990-es években elindult folyamatok alapvetően differenciálták a vizsgált város csoportot, a szerepkörök átstrukturálódásának voltak közös jellemzői:

- az ipar és az építőipar voltak a legnagyobb munkaerő-kibocsátók, s ezzel egyidejűleg a telephelyek jelentős részét is bezárták (*Lados-Rechnitzer 1993*); mindez a két szektorra épülő területi kapcsolatok gyengülésével járt együtt,
- a kilencvenes évek elején valamennyi városban a helyi piacra és a városkörnyék keresletére épülő kereskedelmi és szolgáltató szféra növekedése volt a leggyorsabb; utóbbi szektorban a erősödő gazdasági aktivitáshoz kapcsolódó új szolgáltatások jelentek meg, amelyek elsősorban a vizsgált hierarchiaszintekhez kötődnek; s ezekkel a megyei városok területi kapcsolatai új elemmel gazdagodtak,
- a külföldi tőkeberuházások elsősorban a régió nagyobb centrumaiban koncentráltak; az alapítások számát tekintve a szolgáltató szféra a legfontosabb befektetési terület;

1. ÁBRA

A nagyvárosok hipotetikus vonzáskörzete
(Hypothetic attraction zones of the large cities)

A/ Laczkó László lehatárolása (1978)
(Delimitation by László Laczkó 1978)

Forrás: Laczkó L., 1978.

B/ Lehatárolás a szolgáltató funkciók alapján (1993)
(Delimitation by service functions 1993)

Forrás: Nagy G.- Nagy E., 1995.

- új, regionális vonzású intézmények jelentek meg a városokban, a meglévők tevékenysége, területi vonzása részben átalakult (felsőoktatás, kulturális intézmények),
- tehát általában megnövekedett a helyi gazdaság és intézményi szféra szereplőinek köre, amelynek eredménye a területi kapcsolatok tartalmának átalakulása.

A hetvenes és nyolcvanas években tapasztalható növekedés után a kilencvenes években a *közzolgáltatások szerepének csökkenése* várható. A folyamat nemcsak az intézményi jellegű szolgáltatásokban (oktatás, egészségügy, szociális szféra) indult el, hanem a települések működését biztosító tevékenységeknél is tapasztalható. A központi és helyi költségvetések nehézségei tehát a nyugat-európaihoz hasonló folyamatot indított el. A szolgáltatások finanszírozási nehézségei a kevesebb intézménnyel rendelkező kis- és középvárosokat és a falvakat (elemi oktatás) sújtja elsősorban. Ez a koncentrációs folyamatokat fogja erősíteni a szektorban.

A szolgáltató szférában új elemként megjelenő üzleti szolgáltatások a gazdasági döntéshozatali és intézményi szolgáltatói centrumokban tömörülnek, megerősítve ezzel azok helyét a városhierarchia felső szintjein. A megyeszékhelyeken elsősorban Győrben - a legkedvezőbbek a gazdasági aktivitás mutatói, s ezért a szektor növekedése várhatóan továbbra is ezekben lesz a legdinamikusabb. A kis- és középvárosi hálózat elemei közül viszont csak néhány, kedvező intézményi ellátottságú, vagy speciális szerepkörrel rendelkező településen jelentek meg a napi kapcsolattartást igénylő, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások (jogi, számviteli, üzletviteli és adótanácsadás).

A népesség térbeli eloszlását követő szolgáltatások - kereskedelem, személyi szolgáltatások - dekoncentrációs trendjei az utóbbi két évben lelassultak, mert véget ért a vállalat-alapítási hullám. A jelenlegi eloszlást jelentősen módosíthatja a kereskedelembe elindult szervezeti koncentráció, illetve a nemzetközi üzletláncok megjelenése, amelyek nagy alapterületű bevásárló központok, áruházak építésébe kezdtek, s ez a folyamat Budapest után éppen ebben a régióban a leggyorsabb.

Jegyzetek

- 1 Az office parkok a nyugat- és közép-európai nagy- és középvárosok peremén létrehozott speciális funkcionális övezetek, irodaházakkal, szállodákkal, konferenciaközpontokkal. Felépítésükkel a belváros zsúfoltságát, a klasszikus CBD-szerepkörök dekoncentrációját igyekeztek csökkenteni.

Irodalom

- Bakker, D. de (1986) Small Service Centres in Dutch Settlement System. *Nederlandse Geografische Studies* 16. Utrecht, 85-98. o.
- Beluszky, P. (1990) Magyarország városhálózata 1900-ban. *Tér - Idő - Társadalom*. MTA RKK, Pécs, 92-133. o.
- Berg, L. van den (1987) *Urban System in a Dynamic Society*. Aldershot. 3-171. o.
- Berry, B. (1967) *Geography of Market Centres and Retail Distribution*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall
- Christaller, W. (1966) *Central Places in Southern Germany*. Englewood Cliffs, New Jersey, 1-167. o.
- Blair, A.M. - Price, D.G. (1989) *The Changing Geography of the Service Sector*. Belhaven, London, 280 o.
- Daniels, P.W. (1985) *Service Industries: A Geographical Appraisal*. London, Methuen.
- Daniels, P. (1982) Special Issue on Producer Services. *Environment and Planning*. A 19(5).
- Daniels, P. (1990) Some Perspectives on the Geography of Services. *Progress in Human Geography* 15, 1. 37-46. o.
- Daniels, P. (1991) A World of Services. *Geoforum* Vol. 22, 359-376. o.
- Davies, R.L. (1976) *Marketing Geography: With Special Reference to Retailing*. London, Methuen
- Marshall, J. N. (1989) Corporate Reorganisation and the Geography of Services. *Regional Studies* 23, 139-150. o.
- The Dictionary of Human Geography*. Ed. Johnston, R.J. - Gregory, D. - Smith, D.M. (1994) 29-33, 88, 479, 487-490, 550-551. o.
- Haggett, P. (1983) *Geography: a Modern Synthesis* 303-415. o.
- Illeris, S. (1988) *How to analyse the Role of Services in Regional Development*.
- Lados M. - Rechnitzer J. (1994) Hungary: From In-House to External System of Business Services. *Papers of the RSA*, Groningen 16 o.
- Kunzmann K.R. - Wegener, M. (1991) The pattern of Urbanisation in Western Europe. *Ekistics*, 350. 282-291. o.
- Urbanisation and the Functions of Cities in the European Community*, Ed. by Kunzmann M. - Wegener K. Commission of the EC, Brüsszel, 1994. 230 o.
- Pipkin J.S. (1993) Partitioning model of urban retail structure. In: *Geographical Analysis* Vol. 25. No. 3. 186-197. o.
- Smith L. (1992) *Space for the CBDs functions*. Urban Studies Vol. 29. No.7.
- Dawson J.A. (1982) *Commercial Distribution in Europe*. Croom Helm, London, 232 o.
- Enyedi Gy. (1988) *A városnövekedés szakaszai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 116 o.
- Lackó L. (1978) Települések vonzásterületének meghatározása egymásrahatási modell segítségével. *Földrajzi Értesítő* XXVII./1. 31-43. o.
- Reilly W.J. (1929) *Methods for the Study of Retail Relationships*. University of Texas Bulletin, No. 2944.
- Couch C (1990) *Urban Renewal - Theory and Practice*
- Gershuny J. - Miles I. (1983) *The New Service Economy*, Frances Printer, London, 72-95. o.
- Haynes K. E; Fotheringham A. S. (1988) *Gravity and Spatial Interaction Models*. SAGE London, 88. o.
- Timár J. (1995) A szuburbanizáció néhány elméleti kérdése és alföldi vonásai. Kandidátusi értekezés. 133. o.
- Timár L. (1995) *Vidéki városlakók*. Magvető Kiadó, Budapest, 285. o.
- Hagerstrand Th. (1967) *The diffusion of the innovation waves*. Lund, 124. o.

SERVICE CENTRES IN NORTHWEST TRANSDANUBIA

ERIKA NAGY

The county seats of the region (Győr, Szombathely, Veszprém and Zalaegerszeg) and its two towns with county rank (Sopron and Nagykanizsa), by their institutions and economic organisations working in the service sector, have attraction and spatial connections covering the whole counties or reaching over the county borders. It is this sector where the division of functions among the counties is typical. The preliminaries are worth examining back at the turn of the century.

Later the urban network of the region, due to the differentiated growth, was more strongly divided: Győr got to the peak of the settlement hierarchy by the growth of its population and the boom in its functions. Also, Szombathely showed a more rapid growth than the average of the towns in the region. This process started as soon as between the two world wars. The growth in the population, however, was the fastest in the 1960s, simultaneously the functions of the towns expanded, too.

The booming development of the service sector in the 1960s was mainly due to the expanding of the network of institutions (secondary and higher education, research and cultural institutions), i.e. the public services. This was followed by the transition of the employment structure in the 1970s and 1980s, which most profoundly affected Győr, Veszprém and Sopron.

After the increase of the 1970s and 1980s, a decline in the role of public services is expected in the 1990s. This process has not only started in the institutional types of services (education, health care, social sphere) but can also be seen in activities securing the functioning of the settlements. The difficulties in the financing of the services strike in the first place the small and medium size towns and the villages, which have less institutions (primary education). This will reinforce the processes of concentration in this sector.

Business services as new elements in the service sector are concentrated in the centres of economic decision making and institutional services. The indices of the economic activity are the most favourable in the county seats, primarily in Győr, thus the growth of this sector will probably be the most dynamic in these settlements. Services promoting economic activity, which require daily contact (legal, accounting, management and tax consultancy), only appeared, however, in a few small and medium size towns, namely in those which are well endowed with institutions or special roles.

The deconcentration trends of the services that follow the spatial distribution of the population (trade, personal services) have slowed down during the past two years, as the boom of business foundations has come to an end. The present distribution can be largely modified by the organisational concentration which started in trade, and by the appearance of the international business chains which started the construction of large shopping centres and department stores. This process in Hungary is the fastest in Northwest Transdanubia, after Budapest.